

Црква Светог Марка

Church of St Mark

Завод за заштиту споменика културе града Београда – установа културе од националног значаја
Cultural Heritage Preservation Institute of Belgrade – Cultural Institution of National Significance

Црква Светог Марка

Булевар краља Александра 17

Црква Светог апостола и јеванђелисте Марка у Београду налази се на платоу уз северозападни крај Ташмајданског парка. Њено западно прочеље најбоље се сагледава из улица Светог Марка и Ресавске. Од античког периода овај простор је био коришћен као каменолом из којег се вадио камен за изградњу, као и шалитра за израду барута. Посебно је експлоатисан у турском периоду, из којег је и сачуван назив места Ташмајдан (каменолом). Данашња црква је изграђена на старом култном месту, у непосредној близини руске цркве Свете Тројице, подигнуте 1924. године, али и претходне Маркове цркве, мале гробљанске капеле из доба кнеза Милоша Обреновића, коју је пројектовао Хаџи Никола Живковић. Претходна, мала Црква Светог

Марка била је једнобродна без куполе. Изграђена је била 1835. на гробљу, на темељима још старије палилулске цркве, испред које је 1830. године био прочитан хатишериф турског султана о независности и кнежевском устројству Србије.

Према урбанистичком плану из 1923. године, на простору данашњег Ташмајдана био је замишљен нов административно-управни центар Београда, где је међу високошколским објектима и зградама министарстава, била планирана и Црква Светог Марка. Конкурс за нову цркву је био расписан крајем 1928, а затим и ужи конкурс 1930. године. Своје пројекте су поред првонаграђених архитеката, браће Петра и Бранка Крстића, приложили и архитекти

Стара црква Светог Марка 1835-1942
The old church of St. Mark 1835-1942

А. Дероко, Г. Самојлов, Б. Несторовић, Р. Татић, Ж. Пиперски и А. Васић. Уз монументални и прегледни простор, конкурсом је тражен стил старовизантијски, слободан, али најсличнији цркви манастира Грачанице, задужбини краља Милутина из 1315. године, која представља врхунско достигнуће не само српске средњовековне архитектуре већ и византијске архитектуре петокуполних цркава, одражавајући архитектонске идеје византијске престонице – Цариграда. Архитекти Крстићи су се у усаглашавању са савременим методама у пројектовању држали оквира задатих конкурсом, којима је тражена пространа петокуполна црква издужене основе с припратом и звоником над западним улазом.

Зидање Цркве Светог Марка је започето за време владавине Александра Првог Карађорђевића, а грађење је трајало дуго и са одлагањима у периоду 1931–1939. године. Обликована је у

српско-византијском стилу, који чува традиције српске сакралне средњовековне архитектуре. Камен темељац за нову цркву постављен је 8. маја 1931, када је и освештана (патријарх Варнава), али је зидање настављено тек јула 1932. године, након одлагања због висине предрачуна за извођење бетонских радова. Грађевинске радове водио је инжењер Милован Смиљанић, а радове у камену довршило је предузеће „Јошаница“. На одлагање изградње утицали су и неспоразуми између црквене управе као инвеститора, општине и Поштанске штедионице. Крајем 1933. године, црква је већ била покривена, док су њено облагање и каменарско-клесарски радови завршени тек 1938, због нове полемике о употреби одговарајуће врсте камена, мермера или пешчара. Годину дана касније, спољашњост грађевине је била довршена, али је Други светски рат прекинуо опремање ентеријера и довео до страдања и уклањања

арх. Бранко Крстић, Идеја спомен-олтара старе цркве Светог Марка
Sketch of a memorial altar of the old St Mark's by Branko Krstić

мале Цркве Светог Марка. Након санирања оштећења, велика црква је наново освећена 1948. године. Довршавање њеног ентеријера још увек траје.

Црква Светог Марка је основе развијеног уписаног крста и то двоструко уписаног, видљивог у сводовима, има олтарску апсиду и пет купола. На западу је припрата са галеријом и високом звоником. Пројектом предвиђене бочне апсиде олтара (проскомидије и ђаконикона) нису реализоване. Главна купола је над централним простором, а четири мање куполе нису постављене у угловима кракова уписаног крста, као на Грачаници, већ над бочним просторима међу аркадним тремовима. Постављене су као завршеци кула, тако да источни пар купола стоји уз олтарски простор, проскомидију и ђаконикон, а западне куполе уз западни травеј цркве. Простор Цркве Светог Марка је сличан простору петокуполних цркава Светих апостола и Свете Катарине у Солуну (1310–1314), код којих су бочне куполе над угловима опходног трема – амбулаторијума, али су приметне паралеле и са Црквом Богородице Љевишке у Призрену (1306/1307), која има високи звоник у средишту над спратном спољном припратом.

Цркву Светог Марка обухватају четири аркадна трема, два испред бочних улаза, са севера и југа, а друга два угаона трема фланкирају главни улаз у грађевину, који је формиран кроз звоник и којем се прилази широким степеништем. Аркадни тремови и припрата засведени су крстастим сводовима, док су остали сводови цркве полуобличасти. Конструкција цркве је армиранобетонска. Сводове

Гроб цара Душана (1308-1355)
Tomb of the Emperor Dušan (1308-1355)

подржавају четири масивна армиранобетонска стуба кружног пресека, обложена црвеним спатулатом. И поред великих распона, сводови ове монументалне грађевине су малих дебљина (8 цм), али су двоструки, бетонске кровне равни су покривене бакром, а унутрашње зидне површине малтерисане су цементним малтером. Према извештају грађевинског стручњака тог времена, Мирослава Касала са Љубљанског универзитета, који је израдио нов предмер радова за цркву, ово је био „први црквени објекат по узору на византијску архитектуру изведен у армиранобетонској конструкцији“, са централним грејањем и електричним звонима, прави спој српско-византијског наслеђа и савремених техничких достигнућа.

Фасаде цркве су оживљене облогом од две врсте камена: светлог беловодског пешчара (Беле воде, Крушевац) и црвеног грзанског камена (Грзе, Параћин) – али је облога изведена имитацијом средњовековног начина зидања опеком и каменом, при чему је блок камена уоквирен опекама (doisonne). На бочним фасадама цркве архиволтама су поред једноделних истакнути дводелни и троделни прозори – бифоре и трифоре. Декорацију, уз контрастне боје камена, чине и колонете на куполама и апсиди, као и двоструки зупчasti поткровни венци од камена. Куполе имају коцкаста постоља (tambur carré). У тремовима је присутан

joш bogatiji kontrast crvenog i svetlooker kamena, a izdvaјајu se stubovi sa impost-kapitelima, koji imaju plitke reљефе симбола јеванђелиста. Димензије храма су 65 м x 42 м, висина је 60 м, док је пречник главне куполе 10 м. Купола је споља осмострана, као и на Грачаници.

У основном спољашњем изгледу цркве формирана је пирамидална композиција разуђених маса. У распореду простора, елементима елевације и градацији маса архитекти Петар и Бранко Крстић су постигли инспирацију Грачаницом, али грандиозне димензије и пропорције биле су у складу са идејом о намени ове цркве као нове престоне цркве главног града Краљевине Југославије, која би могла да прими велики број људи приликом приређивања свечаности поводом државних празника. Међутим, бројне опречне критике и полемике појавиле су се још пре изградње цркве, дакле о самом пројекту. У неким од њих помињала се разбијеност маса у односу на цркву у Грачаници, али и превисоки звоник, а други су сматрали да су пројектанти успели да остваре спољни утисак Грачанице на оригиналан начин, као и да је унутрашњи простор корисно решен.

У опусу браће Крстић претежно модернистичког концепта, Црква Светог Марка у Београду је једини реализовани сакрални објекат, изведен у традиционалној архитектури, који, после Храма Светог Саве, представља најмонументалнију и последњу успелу грађевину позног периода националног стила у српској архитектури.

Уз јужни зид западног травеја, са десне стране улазећи из припрате, који је према српској средњовековној традицији одређен као место за гроб владара, постављена је шездесетих година XX века мермерна гробница цара Душана (1308–1355), дело скулптора Драгомира Тадића, у коју су пренети посмртни остаци овог српског владара из призренске задужбине Светих архангела. Наспрамно, са северне стране, налази се гробница патријарха Германа. Испред олтар са јужне стране постављени су тронове за патријарха и краља. У крипти Цркве Светог Марка сахрањени су краљ Александар и краљица Драга Обреновић, истакнути епископи и први ктитор мале цркве, трговац Лазар Панча. Мозаик са представом патрона Цркве Светог апостола Марка над главним улазом извео је сликар Вељко Станојевић 1962, а мермерни иконостас је пројекат архитектке Зорана Петровића из 1991/1992. године, на који су четири године касније постављене мозаичке иконе, дело сликара Ђуре Радуловића.

Црква Светог Марка од подизања до данас доминира амбијентом и околним грађевинама и захваљујући доброј сагледивости у визурама издваја се у силуети Београда. Због посебних архитектонских и урбанистичких квалитета, Црква Светог Марка у Београду утврђена је за споменик културе Решењем Завода за заштиту споменика културе града Београда бр. 1509/1 од 20. 10. 1975. године.

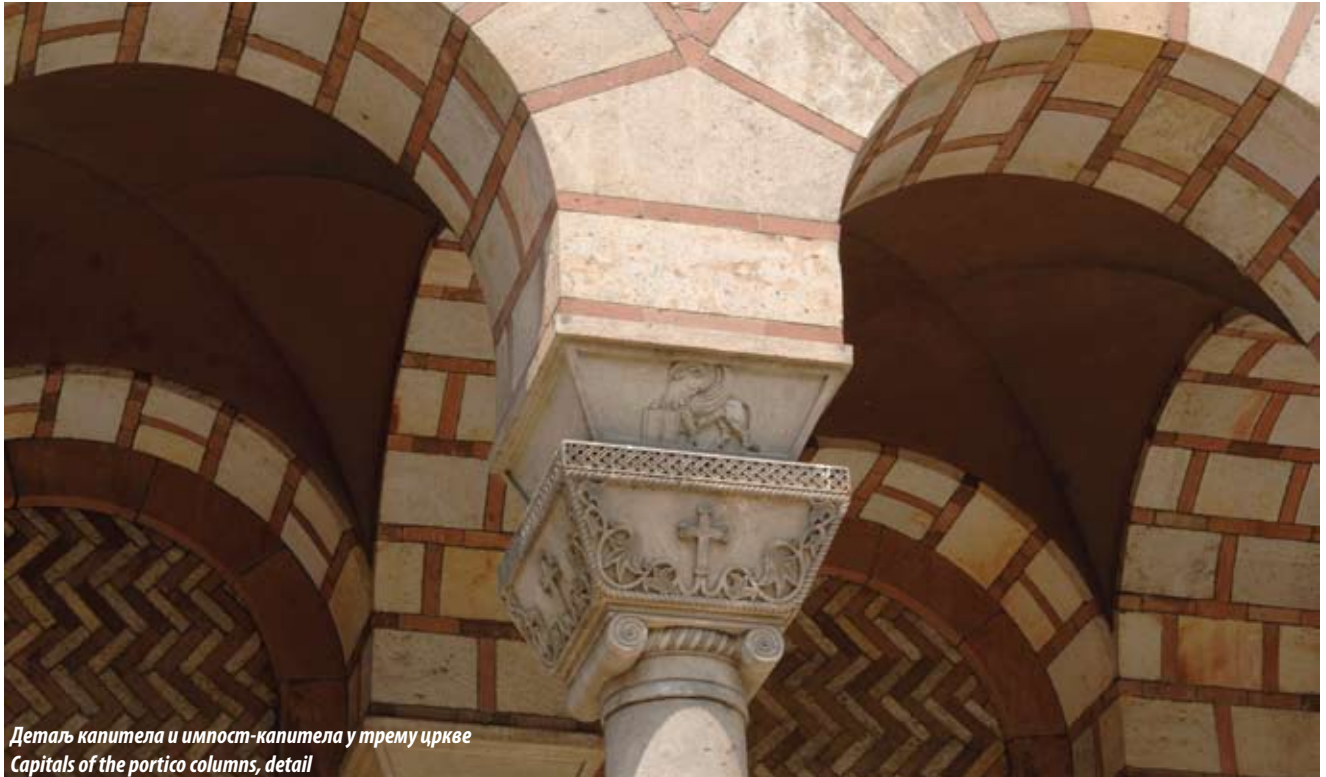
Детаљ купола и кровних венаца са јужне стране цркве
Domes and cornices viewed from the south, detail

ЛИТЕРАТУРА:

1. З. Маневић, Документација Завода за заштиту споменика културе града Београда.
2. М. Ђурђевић, Архитекти Петар и Бранко Крстић, Београд, 1996, стр. 34–40.
3. А. Кадијевић, Прилог проучавању архитектуре цркве Светог Марка на београдском Ташмајдану, Наслеђе, I, Београд, 1997, 75–82.
4. М. Шупут, В. Кораћ, Архитектура византијског света, Београд, 2005, 328–338.
5. С. Г. Богуновић, Архитектонска енциклопедија Београда XIX и XX века, 1, Београд 2005, 95–98.
6. А. Кадијевић, Један век тражења националног стила у српској архитектури, средина XIX – средина XX века, Београд, 2007, 295–299.
7. R. Krauthajmer, S. Ćurčić, Ranohrišćanska i vizantijska arhitektura, Београд, 2008, стр. 436–438.

Church of St Mark

17, Kralja Aleksandra Boulevard

Детаљ капитета и импост-капитела у трему цркве
Capitals of the portico columns, detail

The church of St Mark the Apostle and Evangelist is situated at the northwest end of Tašmajdan Park in Belgrade, its west front being best viewed from Resavska Street. The area of present-day Tašmajdan had been used for quarrying building stone from Roman times and later also for mining saltpetre for gunpowder production. It was intensively exploited in the period of Ottoman dominance, when it received the name that it still bears: Tašmajdan (stone quarry). The church was built in the immediate vicinity of the Russian Trinity church constructed in 1924, and the older church of St Mark, a small cemetery chapel from the time of Prince Miloš built by Hadži Nikola Živković. This small St Mark's was a one-aisle church built in 1835 on the foundations of an even older church, the one in front of which the Ottoman Sultan's hatt-i sherif granting Serbia the status of an autonomous principality was read out in 1830.

According to the 1923 Master Plan for Belgrade, the area of present-day Tašmajdan was intended to become the city's new administrative centre which would house government and university buildings, but also a new church of St Mark. The architectural competition for the church was launched in late 1928, with a second stage following in 1930. Apart from the winners, the brothers Petar and Branko Krstić, among the entrants were the architects A. Deroko, G. Samojlov, B. Nestorović, R. Tatić, Z. Piperski and A. Vasić. One of the requirements of the competition program was that it should be designed in the old Byzantine style, free but most reminiscent of the church of the Gračanica monastery, a foundation of the Serbian King Stefan Uroš II Milutin of 1315, a masterpiece not only of the medieval Serbian but also Byzantine architecture of five-domed churches,

Гробнице у крипти цркве Светог Марка
Tombs in the crypt of the church of Saint Marc

echoing the architectural ideas of the Byzantine capital, Constantinople. The Krstić brothers, while pursuing contemporary methods of architectural construction, complied with the requirement for a spacious five-domed church on an oblong plan with a narthex and a bell tower over the west entrance, fashioning it in the so-called Serbo-Byzantine style that perpetuated the traditions of medieval Serbian church architecture.

Construction began in 1931, in the reign of Alexander I Karadjordjević, and ran in fits and starts until 1939. The foundation stone was laid and consecrated by the Patriarch Barnabas on 8 May 1931, but construction was not resumed until July 1932 on account of a high cost estimate for concrete work. What also led to the delay were misunderstandings between the Church as investor, the City and the Postal Savings Bank. Construction was overseen by the engineer Milovan Smiljanić, and the stone masonry and carving was carried out by Jošanica Company. By late 1933, the church was under roof, but its cladding and stonework was not finished until 1938 due to disagreements over the appropriate type of stone to be used, marble or sandstone. A year later, the exterior was completed, but the furnishing of

the interior was cut short by the outbreak of the Second World War. The old church of St Mark was destroyed in the air attack on Belgrade and its ruins had to be removed. The new church was repaired and re-consecrated in 1948. Work on its interior is still under way.

The church of St Mark is a domed double cross-in-square, which is reflected in the vaulting. It has an apse at the east end, and a narthex with a choir loft and a tall bell tower at the west end. The apses of diaconicon and prothesis envisaged by the original design were omitted. The central dome above the crossing is surrounded by four smaller domes which do not rise over the corner bays as they do in Gračanica, but top four tall towers set between raised porticos at the sides of the church. The towers are arranged so that the west pair flanks the west bay of the nave and the east pair flanks the sanctuary. The space of the church is similar to the space of the five-domed churches of the Holy Apostles and St Catherine in Thessaloniki (1310–14) with their smaller domes over the corners of the ambulatory, and it also has analogies with the church of the Virgin of Ljeviša in Prizren (1306/7) with its tall, centrally located bell tower surmounting the two-storey exonarthex.

Гробница епископа
Bishops' tombs

Гробница чланова породице Обреновић
Tombs of the members of Obrenović dynasty

The church is encompassed with four arched porticos, two in front of the north and south entrances, and two flanking the main entrance surmounted by a tall bell tower and accessed by a wide flight of stairs. The porticos and the narthex have groin vaults, while the rest of the church is covered with barrel vaults. The church is a reinforced concrete structure. The vaults are supported by four massive reinforced concrete columns coated with a red polished plaster finish. Despite large spans, the vaults are only 8 cm thick but double, the concrete roof surfaces are covered with copper, and the interior walls are coated with cement plaster. As reported by the civil engineering expert Miroslav Kasalo of Ljubljana University charged with revising the bill of quantities, this was “the first church building on the model of Byzantine architecture executed in reinforced concrete”, with a central heating system and electrically operated church bells, an apt combination of Serbo-Byzantine heritage and modern technology.

The façades are clad with a lively veneer combining two types of stone, the light sandstone from Belovode (Kruševac), and the red stone from Grze (Paraćin), in imitation of the medieval technique of cloisonné masonry, rectangular stone blocks framed with bricks. One-, two- and three-light windows on the side elevations are accentuated with archivolt. The decorative effect achieved by the use of differently coloured stone is enhanced by colonettes on the dome drums and double toothed stone cornices. The drums are eight-sided externally, as in Gračanica, and rest on cubic bases. The porticos display an even more vibrant combination of red and light-ochre stone, and columns with typically Byzantine capitals in the form of an inverted truncated pyramid decorated with the symbols of the Evangelists in low relief. The church is 65 m long by 42 m wide by 60 m high, with the diameter of the central dome of 10 m.

The design achieved the required similarity to Gračanica in layout, elements of elevation and pyramidal massing, but the building's monumental size and proportions were inspired by its intended purpose as the representative church of the capital of the Kingdom of Yugoslavia capable of accommodating large crowds on state occasions. However, before construction even began, the design itself gave rise to opposing views. Some criticised its massing as disjointed by comparison to Gračanica, or its bell tower as too tall, while some believed that the exterior did achieve a creative likeness to Gračanica, and that the interior was usefully organised.

In the predominantly modernist work of the Krstić brothers, the church of St Mark is the only executed church design in the traditional vein. It is second in size only to Belgrade's church of St Sava, and the last quality design in the late national style in Serbian architecture.

In the place traditionally intended for the tomb of the ruler against the south wall of the west bay is the marble sarcophagus carved by the sculptor Dragomir Tadić, which holds the remains of Emperor Stefan Dušan (1308–1355) who was originally buried in his foundation, the church of the Holy Archangels at Prizren. Against the opposite, north, wall, is the tomb of the Serbian Patriarch Germanus. On the south side of the nave in front of the sanctuary are the chairs for the patriarch and the king. In the crypt of St Mark's are the tombs of King Alexander and Queen Draga Obrenović, some prominent bishops and the ktetor of the small St Mark's, the merchant Lazar Panča. The lunette above the main entrance features the image of the patron saint in mosaic executed by the painter Veljko Stanojević in 1962. The marble iconostasis designed by the architect Zoran Petrović was mounted in 1991/2, and four years later it received mosaic icons done by the painter Djura Radulović.

Црква Светог Марка, снимак из пете деценије XX века
Church of Saint Marc, 5th decade of the XX century

The church of St Mark's still dominates its surroundings as it has done ever since its construction, constituting a landmark that stands out prominently in the cityscape. For its architectural and townscape merit, it was designated as a cultural heritage property (CHPBI Decision no. 1509/1 of 20/10/1975).

Literature

1. CHPBI Documentation (Z. Manević).
2. M. Djurdjević, *Arhitekti Petar i Branko Krstić* (Belgrade 1996), 34–40.
3. A. Kadijević, "Prilog proučavanju arhitekture crkve Svetog Marka na beogradskom T4. ašmajdanu", *Nasledje I* (1997), 75–82.
4. M. Šuput & V. Korać, *Arhitektura vizantijskog sveta* (Belgrade 2005), 328–338.
5. S. G. Bogunović, *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX veka, vol. 1* (Belgrade 2005), 95–98.
6. A. Kadijević, *Jedan vek traženja nacionalnog stila u srpskoj arhitekturi, sredina XIX – sredina XX veka* (Belgrade 2007), 295–299.
7. R. Krauthajmer & S. Ćurčić, *Ranohrišćanska i vizantijska arhitektura* (Belgrade 2008), 436–438.

Пресек цркве Светог Марка
Cross-section of the church of St. Marc

Црква Светог Марка Church of St Mark

Издавач: Завод за заштиту споменика културе града Београда – установа културе од националног значаја

За издавача: Нела Мићовић, директор

Текст: Хајна Туцић

Лектура: Татјана Тодоровић

Превод: Марина Адамовић Куленовић

Графички дизајн: Лука Прокић

Фотографија: Снежана Неговановић, фотодокументација ЗЗСКГБ

Тираж: 1000 примерака

Штампа: Scanner studio, Београд

Београд, 2015.

Завод за заштиту споменика културе града Београда – установа културе од националног значаја

Издање је омогућио Град Београд, Градска управа, Секретаријат за културу

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

726.54(497.11)(036)
271.222(497.11)-523.4(036)

ТУЦИЋ, Хајна, 1973-

Црква Светог Марка = Church of St Mark / [текст Хајна Туцић ; превод
Марина Адамовић Куленовић ; фотографија Снежана Неговановић]. - Београд :
Завод за заштиту споменика културе града Београда - установа културе од
националног значаја = Belgrade : Cultural Heritage Preservation Institute
of Belgrade - Cultural Institution of National Significance, 2015 (Београд
: Scanner studio). - 10 стр. : илустр. ; 20 x 20 cm

Кор. насл. - Упоредо срп. текст и енгл. превод. - Податак о ауторки
преузет из колофона. - Текст штампан двостручно. - Тираж 1.000. -
Библиографија: стр. 6.

ISBN 978-86-89779-17-2

а) Београд - Црква Св. Марка - Водичи

COBISS.SR-ID 218270476

Завод за заштиту споменика културе града Београда - установа културе од националног значаја
Cultural Heritage Preservation Institute of Belgrade - Cultural Institution of National Significance

